

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2020.24.11>**ГЛАДЧУК Д. І.,****ад'юнкта кафедри теорії та історії держави і права****Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ**

МІЖНАРОДНІ ДЕОНТОЛОГІЧНІ СТАНДАРТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. У статті розглядається питання міжнародних деонтологічних стандартів поліцейської діяльності у сфері забезпечення прав людини. Спочатку автор наголошує, що за допомогою тих чи інших соціальних норм суспільство пред'являє до представників певних професій вимоги щодо стандартів їхньої належної поведінки. Потім аргументує позицію щодо необхідності вивчення міжнародного досвіду становлення, розвитку, функціонування поліцейської деонтології та нормативно-правового закріплення етичних стандартів. Також звертається увага на історичні особливості формування поліцейської деонтології в зарубіжних країнах, зокрема те, що вона розвивається не лише у національних рамках, а й має тенденцію до інтеграції, тобто поступово входить до всесвітньої нормативної практики. З'ясовано, що соціальний інститут «поліцейська деонтологія» у різних країнах виглядає по-різному, що визначається багатьма соціальними факторами: національними особливостями, історичною специфікою соціальних процесів, державного устрою, правових концепцій, неповторністю соціального складу персоналу поліції у кожній країні, специфікою традицій, звичаїв, етнічних характеристик населення та поліції, певною відмінністю у поглядах національних наукових шкіл на професійну етику та поліцейську деонтологію. Доведено, що міжнародна спільнота активно підтримує спроби щодо впровадження деонтологічних стандартів у поліцейську діяльність та їх закріплення на законодавчому рівні. Наприкінці автор наголошує, що досвід вивчення морально-професійних та морально-етичних кодексів показує, що всі вони вибудовані за одним принципом – у них містяться в найбільш загальному вигляді вимоги моралі і побажання соціуму щодо формування морального обличчя представника поліцейської професії, що є цілком законним результатом соціальних подій.

Ключові слова: деонтологічні засади, міжнародні стандарти, поліцейська діяльність, зарубіжний досвід, забезпечення прав людини.

Постановка проблеми. У сучасній науковій літературі та нормативно-правових актах простежується відсутність одностайності у питанні визначення міжнародних деонтологічних стандартів поліцейської діяльності. Причина цього криється як в історичних особливостях розвитку деяких міжнародних організацій, так і в специфіці законодавства низки розвинених держав світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми. Питанню дослідження деонтологічних засад поліцейської діяльності, в тому числі і стандартів, приділяли увагу такі вчені-теоретики, як: Ж.М. Алексеева, Є.О. Гіда, С.Д. Гусарев, О.П. Коляда, Ю.В. Нікітін, О.І. Осауленко, Л.С. Сміян, О.Д. Тихомиров, В.А. Трофименко та інші.

Метою та завданням наукової статті є аналіз міжнародних деонтологічних стандартів поліцейської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. За допомогою тих чи інших соціальних норм суспільство пред'являє до представників певних професій вимоги щодо стандартів їхньої належної поведінки. Використовуючи ці норми як засіб, суспільство регулює, контролює, оцінює та коригує поведінку представників тієї чи іншої професійної групи.

Деонтологія формує систему вимог, що пред'являються до юриста як особи (психологічна структура), учасника політичного життя (ідейно-політична сутність), спеціаліста (професійно-правовий зміст), носія високих моральних принципів (моральна основа) та стійких естетичних смаків (розуміння прекрасного) тощо [1, с. 25].

Цікавою є позиція Ж.М. Алексеевої, яка зазначає, що деонтологічна сфера являє собою складну мережу взаємних вимог та зобов'язань особистості і суспільства, суспільства і колективу, колективу й особистості. Ці відносини мають належний характер, тобто вимагають від особистості способу життя, який відповідав би потребам суспільства. У самому загальному вираженні деонтологічні цінності є особливим видом духовних явищ, які задовольняють потреби культури в регулюванні соціальних відносин і вчинків людей. Саме деонтологічні цінності відіграють значну роль у створенні, підтримці і стабілізації соціального порядку. З деонтологічними цінностями прямо пов'язаний виховний момент, який відображає механізм перетворення суспільних вимог у свідомість і поведінку особистості [2, с. 75].

Деонтологія проникає у всі сфери життєдіяльності суспільства, формуючи правила та моделі поведінки представників тих чи інших професій та ремесел, соціальна значущість яких також відрізняється за ступенем навантаження та відповідальності.

Можна виділити не так вже й багато професій та їхніх представників, соціальна роль і значення позитивних результатів або професійних помилок яких мають велике значення для об'єкта діяльності, не лише для суспільства, а й для конкретної людини, для її оточення, родини, рідних, близьких, колег. Наприклад, помилку кравця, педагога чи журналіста неможливо порівнювати з помилкою лікаря або ж із помилкою слідчого, судді, прокурора, а тим більше працівника поліції, який неправомірно або помилково застосував вогнепальну зброю [3, с. 85].

За таких умов науковий аналіз значення та ролі деонтологічних засад у діяльності працівників поліції набуває значної актуальності та має велике теоретичне і прикладне значення.

Як слушно наголошує Є.О. Гіда, під поліцейською деонтологією слід розуміти юридичну науку, що вивчає вимоги щодо належної професійної поведінки працівників поліції, які засновані на соціальних і моральних цінностях суспільства та спрямовані на охорону прав і свобод людини та громадянина, а також особливості реалізації цих вимог у їхній практичній діяльності [3, с. 92].

Відомо, що тільки в результаті набуття професійної правосвідомості сама професія досягає найвищих якісних характеристик, що відрізняють її від роду занять. Ці якісні характеристики виявляються у спроможності професії до саморегулювання (саморегуляції). Спроможність до саморегулювання втілюється в ідеях, принципах, методах, умовах і порядку регулювання професії. Сформовані правила оформлюються в єдиний документ, що приводить до їх однаковості. Положення таких документів стають нормативними (нормативами культури юриста) і набувають значення фахових стандартів, тобто поширюються на всіх представників професії, потребують підпорядкування і забезпечуються примусовими заходами. Саме ці документи є офіційними джерелами юридичної деонтології, їх можна назвати актами про норми-стандарти, які пред'являються до юридичної професії [4, с. 5–14].

За своїм змістом деонтологія тісно пов'язана з етикою та культурою, однак має свої специфічні риси.

На таких відмінностях наголошує Є.О. Гіда, зазначаючи, що проблема професійного обов'язку та засад належної поведінки професіонала не може розкриватися лише в межах професійної етики. Варто підкреслити, що саме під час дослідження проблем поведінки працівників поліції з «особливими» категоріями громадян (людьми похилого віку, неповнолітніми, безхатченками тощо) етика (професійна етика) як наука часто неспроможна дати відповідні й адекватні рекомендації працівникам поліції щодо стандартів їхньої поведінки у тих чи інших ситуаціях. Саме в цьому і проявляється різниця між професійною етикою і поліцейською деонтологією [3, с. 72].

Ширший зміст деонтологічних засад діяльності представників юридичної професії порівняно з професійною чи правовою культурою закріплено і в енциклопедичних джерелах.

Юрист повинен мати більше якостей, ніж того вимагає правова культура. Для здійснення своїх професійних обов'язків він повинен не лише володіти знаннями в галузі права та основами ділового спілкування, а й орієнтуватися в політичних проблемах суспільства, дотримуватися професійної таємниці, вміти логічно викладати думки [1, с. 25].

Досить вдало визначення «правової культури» сформував М.М. Почтовий, який визначив, що правова культура особи – це сукупність знань особи про право та правову дійсність. На продовження своєї думки автор аналізує співвідношення правової культури та правової свідомості, визначаючи останню як ставлення особи до дійсності з урахуванням правових

знань, яке виражається в емоціях, переживаннях, стражданнях тощо. Як результат такого співвідношення, формується правова поведінка особи, яка розуміється як результат впливу правової культури на правову свідомість, тобто її дії, каталізатором яких стала оцінка особою певної життєвої ситуації через ставлення до власних знань та бажання діяти певним чином [5, с. 182].

Така правова чи професійна поведінка за своїм змістом включає в себе не тільки моральні чи етичні норми-правила, а й правові, соціально-психологічні, організаційні, професійно-тактичні та управлінські аспекти поведінки, її характеру та стилю.

Таким чином, враховуючи зміст та соціальне призначення поліцейської деонтології, позитивним на наш погляд, є вивчення міжнародного досвіду щодо становлення, розвитку, функціонування поліцейської деонтології та нормативно-правового закріплення етичних стандартів.

У зарубіжних країнах поліцейська деонтологія сформувалася і розвивається не лише у національних рамках, а й має тенденцію до інтеграції, тобто поступово входить до всесвітньої нормативної практики. Як нормативно-орієнтуючий соціальний інститут поліцейська деонтологія у різних країнах виглядає по-різному. Ця диференціація визначається багатьма соціальними факторами: національними особливостями, історичною специфікою соціальних процесів, державного устрою, правових концепцій, неповторністю соціального складу персоналу поліції у кожній країні, специфікою традицій, звичаїв, етнічних характеристик населення та поліції, певною відмінністю у поглядах національних наукових шкіл на професійну етику та поліцейську деонтологію [1, с. 551–551].

Міжнародними нормативно-правовими актами, які стали основою для розбудови морально-етичних законодавств у сфері поліцейської діяльності, є Кодекс поведінки посадових осіб із підтримки правопорядку [6] та Декларація про поліцію [7], прийняті у 1979 р. Організацією Об'єднаних Націй. Так, наприклад, у Декларації про поліцію зазначається, що «реалізація прав людини та фундаментальних свобод розуміє під собою мирне суспільство, яке характеризується порядком та громадською безпекою, тому якщо поліціям країн-членів пропонуються деонтологічні правила, які враховують права людини та основоположні свободи, то європейська система захисту прав людини може бути лише укріплена» [7].

Таким чином, можна стверджувати, що міжнародна спільнота активно підтримує спроби щодо впровадження деонтологічних стандартів у поліцейську діяльність та їх закріплення на законодавчому рівні.

Прикладом такого, на наш погляд, свідомого ставлення до питання розбудови морально-етичних основ у діяльності поліції став досвід таких країн, як:

1. Німеччина – у 1945 році прийнято «Сім заповідей для поліцейських», зокрема: 1) державна служба є проявом особливої довіри уряду, яку посадовець повинен виправдати виконанням своїх обов'язків; 2) публіч-

ність посади поліцейського, що автоматично робить його особою, яка сильно критикується, тому своєю поведінкою та поведінкою родини він повинен робити все, щоб запобігати критиці; 3) широкі повноваження не підвищують статус поліцейського, а роблять службовцем в очах громадян; 4) роз'яснює професійно-моральні якості; 5) поліцейський посадовець повинен пишатися фактом своєї приналежності до поліції, що повинно проявлятися в осанці, особистій гігієні, однострої тощо; 6) формулює правила поведінки робітників у колективі та дає поняття дисципліни; 7) поліцейський чиновник повинен добровільно підвищувати свою загальноосвітню підготовку, професійні знання і фізичну підготовленість. Він не повинен бути кар'єристом, але зобов'язаний робити все, щоб стати гарним поліцейським [8].

2. Франція – у 1986 році прийнято Деонтологічний кодекс поліції, який розкриває основні цінності службових обов'язків: лояльність до республіканських інститутів, чесність, неупередженість, допомога громадянам під час служби та у неслужбовий час, обов'язок постійної готовності служити, дотримання та збереження професійної таємниці тощо [9].

3. Люксембург – у 2000 році прийнята Хартія цінностей Великогерцогської поліції, яка основними моральними цінностями визнавала непідкупність, об'єктивність, неупередженість, вірність обов'язку, підкореність особистісних інтересів службовим, творча ініціатива, бажання надати допомогу, бажання встати на захист правопорядку. При цьому поліціанту гарантувались освіта та підвищення кваліфікації за рахунок держави, вільний вираз своєї думки за умови збереження професійної таємниці [10].

4. Північна Ірландія – у 2001 році прийнято Кодекс поведінки поліцейського Королівської поліції, де особлива увага приділена формуванню принципів соціального партнерства з населенням, закріплено положення про права поліцейських та умови їхньої роботи (необхідність створення умов роботи, вільних від тиску, дискримінації, напруженості, стурбованості) [11, с. 177].

5. Бельгія – у 2006 році прийнято Кодекс етики поліцейських служб, відповідно до якого співробітники поліції повинні ставитись до своїх громадських та службових обов'язків відповідально, чесно, неупереджено відповідно до закону та наданих повноважень, поважати право та основні свободи громадян, їхню людську гідність. Чи не вперше Кодекс окремо вимагає шановного ставлення до самих уразливих прошарків населення. Кодексом підкреслюються роль керівництва у формуванні морально-етичних цінностей підлеглих, важливість постійної комунікації з підлеглими з метою створення творчого та конкурентного середовища у підрозділі [11, с. 177].

6. Нідерланди – у 2013 році прийнято Кодекс професійної етики поліції, де закріплено статус та зміст основних етичних цінностей поліцейського: чесності, надійності, мужності, обов'язковості, незалежності у своїх діях, професійності [12].

Досить цікавим та нетиповим, порівняно з іншими, є Морально-етичний кодекс поліцейського США, адже він має вигляд декларації від першої особи і є найкоротшим.

«Як офіцер поліції я вважаю своїм основним обов'язком служити людині: охороняти життя і власність моїх співгромадян, захищати довірливих від обману, слабких від пригнічення і залякування, мирних громадян – від насильства і безладів, поважати конституційні права всіх людей на свободу, рівність та справедливість.

В особистому житті я обіцяю бути прикладом для інших: я буду мужнім і спокійним перед небезпекою, буду намагатися стримувати свої чуття і постійно піклуватися про добробут інших.

Будучи чесним у думках і вчинках, особистих і службових справах, я буду беззаперечно виконувати закони моєї країни та службові інструкції.

Усю інформацію конфіденційного характеру, з якою я можу стикнутись або яка буде передана мені для виконання службових обов'язків, я до кінця днів своїх буду тримати в таємниці, якщо розкриття цих даних не буде необхідним у процесі служби. Я обіцяю не втручатись у чужі справи і ніколи не дозволю особистим симпатіям, упередженням, злоби або дружнім відчуттям впливати на мої рішення.

Будучи безкомпромісним до злочинців і невідступного переслідування злочинців, я буду нести службу добросовісно та ввічливо, без загравань та прихильностей, злоби та інших намірів, ніколи не застосовувати непотрібну силу і ніколи не брати хабарів. Я приймаю відмінний знак мого управління як символ громадської довіри, яким я буду користуватися до того моменту, поки я дотримуюсь етики поліцейської служби. Я постійно буду прагнути досягнення цих цілей та ідеалів, присвячуючи себе обраній професії – службі в поліції» [13].

На перший погляд, Морально-етичний кодекс поліцейського США чимось нагадує розширений варіант тексту Присяги поліцейського України. З іншого боку, у ньому досить лаконічно та доступно визначені морально-етичні цінності в діяльності поліцейського, на які він орієнтується та якими керується у своїх діях та вчинках.

Досвід вивчення морально-професійних та морально-етичних кодексів показує нам, що всі вони вибудовані за одним принципом – у них містяться в найбільш загальному вигляді вимоги моралі і побажання соціуму щодо формування морального обличчя представника поліцейської професії, що є цілком закономірним результатом соціальних подій.

Проаналізувавши міжнародний та зарубіжний досвід виникнення та розвитку деонтологічних стандартів поведінки поліцейських, слід виокремити притаманні всім спільні риси:

1. Закріплення на нормативно-правовому рівні у кодифікованій формі.
2. Визначають статус поліцейського та шанобливе ставлення до нього.
3. Акцентують увагу на взаємодії з населенням та ставленні до громадян, осіб без громадянства тощо.

4. Вимагають поваги та дотримання прав і свобод людини і громадянина.

5. Наголошують на збереженні конфіденційної службової інформації.

6. Змушують бути прикладом як на службі, так і в позаслужбовий час (у побуті, на відпочинку, у відносинах в сім'ї тощо).

7. Формують еталонну поведінку поліцейського як: чесного, об'єктивного, неупередженого, гідного, мужнього, незалежного, професійного, спокійного, стриманого, чуйного, безкомпромісного, вірного обов'язку, здатного встати на захист правопорядку у будь-який момент тощо.

8. Стимулюють поліцейського до професійного зростання, саморозвитку, вдосконалення, підтримання належного фізичного стану тощо.

Слід також підсумувати, що сучасні кодифіковані акти спрямовані на населення, вони прагнуть повідомити суспільству про соціальні принципи, якими керується поліцейський у своїй професійній діяльності. Таким чином, вони дають можливість сформулювати ставлення до поліцейської діяльності загалом та формально визначених морально-етичних норм. Складається враження, що проаналізовані етичні кодекси мають подвійну мету: 1) врегулювання відносин між самими поліцейськими; 2) створення враження у населення про характер та методи своєї діяльності.

Із аналізу зарубіжних нормативних актів випливає, що у країнах Західної Європи та США поширена практика збору, систематизації і публікації етичних норм-стандартів щодо діяльності поліцейських.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що предметом поліцейської деонтології є проблеми належної поведінки працівників поліції, деонтологічні засади її діяльності. Під поліцейською деонтологією слід розуміти юридичну науку, що вивчає вимоги щодо належної професійної поведінки працівників поліції, які засновані на соціальних і моральних цінностях суспільства та спрямовані на охорону прав і свобод людини та громадянина, а також особливості реалізації цих вимог у їхній практичній діяльності

В Україні, на жаль, поки що ще не проводилася системно робота щодо збору, систематизації і публікації етичних норм-стандартів (деонтологічних засад) щодо діяльності поліцейських; є лише поодинокі спроби (Правила етичної поведінки та Присяга поліцейського) частково закріпити на нормативному рівні питання морально-етичного аспекту поліцейської діяльності. Однак питання формування та визначення деонтологічних стандартів у діяльності поліцейського залишається відкритим та потребує наукового визначення та обґрунтування.

Література:

1. Міжнародна поліцейська енциклопедія : У 10-ти т. Том 1 (Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології). К. : Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1232 с.

2. Алексеева Ж.М. Образ юриста в сучасній європейській культурі : дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. Київ, 2008. 175 с.
3. Гіда Є.О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку : дис. ... доктора юрид. наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2012. 683 с.
4. Бандурка О.М. Юридична деонтологія : [підруч.] / О.М. Бандурка, О.Ф. Скаун – Х. : Вид-во НУВС, 2002. 336 с.
5. Почтовий М.М. Правові засади правової політики держави : дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2012. 244 с.
6. Mezhdunarodnyie aktyi o pravah cheloveka. Sbornik dokumentov (1999). Moskva: Izdatelskaya gruppa NORMA – INFRA M [in Russian].
7. Sbornik dokumentov Soveta Evropyi v oblasti zaschityi prav cheloveka i borbyi s prestupnostyu (1998). Moskva: SPARK [in Russian].
8. Ahlf, E.-H. (2000). Ethik im Polizei Management. Polizeiethik mit Bezügen zu Total Quality Management. 2. ergänzte und überarbeitete Auflage. Wiesbaden: DruckVerlagKettler GmbH.
9. Code de déontologie de la police nationale et de la gendarmerie nationale. URL: <https://www.police-nationale.interieur.gouv.fr/Presentation-generale/Deontologie-etcontrole>.
10. Charte des valeurs de la Police Grand-Ducale. URL: <https://www.police.public.lu/fr/police-se-presente/valeurs/Charte-desvaleurs-de-la-Police-Grand.pdf>.
11. Трофименко В.А. Нормативні акти етичної поведінки поліцейських як необхідна частина законодавчого забезпечення їхньої співпраці із суспільством. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Харків, 2017. № 4 (35). С. 175–185.
12. Beroepscode politie. URL : https://www.politie.nl/binaries/content/assets/politie/algemeen/publicaties-archief/beroepscode_politie.pdf.
13. Moralno-eticheskiy kodeks politseyskogo SShA. URL: <http://www.vuzlib.su/beta3/html/1/15557/15654/>[in Russian].

Gladchuk D. International deontological standards of police activity in the field of human rights enforcement

Summary. The article considers the issue of international deontological standards of policing in the field of human rights. First, the author emphasizes that with the help of certain social norms, society makes demands on the representatives of certain professions regarding the standards of their proper behavior. Then he argues the position on the need to study international experience in the formation, development, functioning of police deontology and legal consolidation of ethical standards. Attention is also paid to the historical features of the formation of police deontology in foreign countries, in particular that it develops not only within the national framework, but also has a tendency to integration, ie gradually enters the world normative practice. It was found that the social institute of police deontology in different countries looks different, determined by many social factors: national characteristics, historical specifics of social processes, state system, legal concepts, uniqueness

of social composition of police personnel in each country, specific traditions, customs, ethnic characteristics of the population and the police, a certain difference in the views of national scientific schools on professional ethics and police deontology. It has been proven that the international community actively supports attempts to introduce deontological standards in policing and to enshrine them at the legislative level. Finally, the author emphasizes that the experience of studying moral-professional and moral-ethical codes shows that they are all built on one principle – they contain the most general requirements of morality and contain the wishes of society to form the moral face of the police profession, which is quite natural. the result of social events.

Key words: deontological principles, international standards, policing, foreign experience, ensuring human rights.